

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ВПЛИВ СІМЕЙНОГО СЕРЕДОВИЩА
НА СОЦІАЛЬНУ АДАПТАЦІЮ ПІДЛІТКІВTHE INFLUENCE OF A FAMILY BACKGROUND
ON THE SOCIAL ADAPTATION OF ADOLESCENTS

Сімейне середовище є фундаментальним чинником, який впливає на процес соціальної адаптації підлітків. В умовах швидких соціальних змін та зростаючих вимог до індивідуальної адаптивності, дослідження впливу сімейного середовища набуває особливої актуальності. Автор наукової статті розглядає різні аспекти впливу сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків, зокрема, емоційну підтримку, стиль виховання, рівень конфліктності та соціально-економічний статус родини. Емоційна підтримка в родині є одним із найважливіших факторів, що сприяють успішній соціальній адаптації підлітків. Підлітки, які відчувають підтримку з боку батьків, мають вищий рівень емоційної стабільності та впевненості в собі, що дозволяє їм легше інтегруватися у соціальні групи та ефективно взаємодіяти з однолітками та дорослими. Стиль виховання батьків також відіграє важливу роль у формуванні соціальних навичок підлітків. Демократичний стиль виховання, що поєднує любов і дисципліну, сприяє розвитку автономії та відповідальності у підлітків, що позитивно впливає на їхню соціальну адаптацію. У протилежність, авторитарний стиль виховання, що базується на строгій дисципліні та контролі, може призводити до розвитку соціальних страхів та низької самооцінки, що ускладнює процес соціальної інтеграції. Рівень конфліктності в родині також має суттєвий вплив на соціальну адаптацію підлітків. Постійні конфлікти між батьками, або між батьками і підлітками, створюють несприятливому емоційному клімату, що може призводити до розвитку агресивної або відчуженої поведінки у підлітків, знижуючи їхні адаптаційні можливості. Соціально-економічний статус родини є додатковим чинником, що впливає на соціальну адаптацію підлітків. Низький соціально-економічний статус часто пов'язаний з обмеженим доступом до освітніх та культурних ресурсів, що може ускладнювати процес соціальної адаптації. Водночас, стабільне матеріальне становище родини сприяє створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку підлітка та його успішній інтеграції у суспільство. Важливість сімейного середовища у процесі соціальної адаптації підлітків вимагає активного залучення педагогів, психологів та соціальних працівників до роботи з родинами, що дозволить покращити соціальну адаптацію підлітків, сприяючи їхньому гармонійному розвитку та успішній інтеграції у суспільство.

Ключові слова: підлітки, емоційна підтримка, стиль виховання, сімейні конфлікти, соціально-економічний статус, автономія.

The family environment is a fundamental factor influencing the process of adolescents' social adaptation. In the context of rapid social changes and increasing demands for individual adaptability, research into the influence of the family environment is particularly relevant. This scientific article examines various aspects of the family environment's impact on adolescents' social adaptation, including emotional support, parenting style, conflict levels, and the family's socio-economic status. Emotional support within the family is one of the most crucial factors contributing to successful social adaptation in adolescents. Adolescents who feel supported by their parents exhibit higher levels of emotional stability and self-confidence, enabling them to integrate more easily into social groups and interact effectively with peers and adults. Parenting style also plays an important role in shaping adolescents' social skills. A democratic parenting style, which combines love and discipline, fosters autonomy and responsibility in adolescents, positively affecting their social adaptation. Conversely, an authoritarian parenting style, based on strict discipline and control, can lead to the development of social fears and low self-esteem, complicating the process of social integration. The level of conflict within the family significantly affects adolescents' social adaptation. Continuous conflicts between parents, or between parents and adolescents, create an unfavorable emotional climate, potentially leading to aggressive or withdrawn behavior in adolescents, thereby reducing their adaptive capabilities. The family's socio-economic status is an additional factor influencing adolescents' social adaptation. A low socio-economic status is often associated with limited access to educational and cultural resources, which can hinder the social adaptation process. Conversely, a stable financial situation in the family contributes to creating favorable conditions for the harmonious development of the adolescent and their successful integration into society. The importance of the family environment in the process of adolescents' social adaptation necessitates the active involvement of educators, psychologists, and social workers in working with families. This involvement can improve adolescents' social adaptation, promoting their harmonious development and successful integration into society.

Key words: adolescents, emotional support, parenting style, family conflicts, socio-economic status, autonomy.

УДК 159.943:37.015.324.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.45>

Власюк А.Д.,
викладач англійської мови кафедри
англійської мови гуманітарного
спрямування № 3
Національного технічного університету
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

Постановка проблеми дослідження. Сімейне середовище є важливим фактором, що впливає на соціальну адаптацію підлітків. У період підліткового віку, який характеризується суттєвими

фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, родина виконує критичну роль у формуванні особистості, розвитку емоційної стабільності та здатності до адаптації у соціумі. Родинні взаємини, стиль виховання, емоційний клімат в сім'ї, а також соціально-економічний статус родини виступають значущими предикторами соціальної адаптації підлітків. Сучасні дослідження демонструють, що дисфункціональне сімейне середовище може призводити до розвитку соціальних, емоційних та поведінкових проблем у підлітків, знижуючи їхню здатність до успішної інтеграції у соціальне середовище.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження впливу сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків є актуальним та багатовекторним напрямком наукових досліджень. Зокрема, Д. Герман детально розглядає вплив різних форм насильства в сім'ї на психологічний стан і соціальну адаптацію підлітків. Автор наголошує на довготривалих наслідках травматичних подій, які можуть призводити до серйозних порушень у соціальній інтеграції та розвитку особистості. Т. Головатюк та Т. Розова досліджують специфічні умови, за яких надається підтримка підліткам у воєнний час. Вони підкреслюють важливість батьківської підтримки для збереження психоемоційної стабільності та нормалізації соціальної поведінки підлітків, що є особливо важливим в умовах підвищеного стресу та невизначеності. О. Дрозд акцентує увагу на тому, як негативні взаємостосунки в родині можуть сприяти виникненню демонстративної та девіантної поведінки серед підлітків. Автор робить висновок, що відсутність гармонійних стосунків у сім'ї часто призводить до пошуку підлітками уваги через негативні форми поведінки. А. Парасей-Гочер та Є. Прозапас детально аналізують, як різні стилі виховання та рівень емоційної підтримки від батьків впливають на формування самооцінки у підлітків. Вони дійшли висновку, що позитивна самооцінка сприяє кращій соціальній адаптації та є важливим чинником успішної інтеграції підлітків у суспільство. Л. Філоненко досліджує фактори, які сприяють або перешкоджають виникненню девіацій у поведінці підлітків. Автор звертає увагу на те, що соціальні зміни та нестабільність у суспільстві можуть негативно впливати на розвиток підлітків, і наголошує на важливості стабільної сімейної підтримки. О. Цодікова, К. Гарбар, С. Бринцова аналізують комплексний вплив сімейних чинників на розвиток особистості підлітка. Вони відзначають, що емоційний клімат у родині, рівень батьківського контролю та підтримки, а також соціально-економічний статус родини є критичними чинниками, що визначають успішність соціальної адаптації підлітків.

Відповідно, результати аналізу сучасних досліджень підтверджують, що сімейне середовище

має значний вплив на процес соціальної адаптації підлітків. Для забезпечення успішної адаптації важливо враховувати всі аспекти сімейного середовища, включаючи емоційну підтримку, стиль виховання, рівень конфліктності та соціально-економічний статус родини.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний прогрес у вивченні впливу сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків, залишається низка невирішених питань, які потребують подальшого дослідження. Однією з таких проблем є недостатнє розуміння механізмів взаємодії між різними компонентами сімейного середовища та їх кумулятивного впливу на підліткову адаптацію. Більшість наявних досліджень зосереджуються на окремих аспектах сімейного впливу, таких як емоційна підтримка або стиль виховання. Проте, взаємодія між цими аспектами і їх спільний вплив на соціальну адаптацію підлітків залишається мало дослідженим.

Іншою невирішеною проблемою є вплив сучасних технологічних змін на сімейне середовище та соціальну адаптацію підлітків. З розвитком інформаційних технологій та соціальних мереж з'являються нові виклики і можливості для комунікації в родині.

Важливим аспектом, що потребує подальшого дослідження, є вплив суспільно-економічних змін на сімейне середовище і соціальну адаптацію підлітків. Глобалізація, економічні кризи, міграція та інші суспільно-економічні процеси мають суттєвий вплив на родини, проте їх конкретний вплив на підлітків залишається мало вивченим.

Останньою невирішеною проблемою є необхідність проведення міжкультурних досліджень, що дозволять порівняти вплив сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків в різних культурах. Більшість досліджень зосереджуються на окремих національних або регіональних контекстах, що обмежує можливості для узагальнення результатів та розробки універсальних рекомендацій.

Метою статті є визначення особливостей впливу сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік характеризується появою психічних новоутворень (самосвідомості, самостійності); якісною перебудовою всієї психічної діяльності у зв'язку з вступом в силу нових соціальних факторів (систематичне вивчення основ наук, зміна соціальних позицій), які підвищують вимоги до особистості; крайньою нерівномірністю розвитку, що виявляється в дисгармонії соціально-етичного становлення і фізичного дозрівання, в одночасному суперечливому поєднанні «дитинства» і «дорослості» в особистості підлітка; підвищенням соціальної активності

особистості, пов'язаної з формуванням її соціальних установок і моральних основ.

Те, якою людиною виросте дитина, багато в чому залежить від того, яку позицію вона займе в підлітковому віці. У цей період значно розширюється коло діяльності, помітних змін зазнає характер, відбуваються відчутні особистісні зміни, з'являються нові рішення, закладаються основи свідомої поведінки і формується загальна картина моральних переконань. Для підлітків характерне відчуття дорослості, критичне ставлення до старших людей і, перш за все, потреба в самоствердженні та самооцінці. Проблема, однак, полягає в тому, що все це відбувається на тлі фізіологічного і психологічного розвитку та духовного становлення підлітка. Звідси неадекватність реакцій у стосунках з оточенням, суперечливість у діях і вчинках, які сприймаються дорослими як аномалія, відхилення від загальноприйнятих правил і норм поведінки [5].

Різні аспекти впливу сімейного середовища на соціальну адаптацію підлітків включають емоційну підтримку, стиль виховання, рівень конфліктності та соціально-економічний статус родини. Кожен з цих аспектів відіграє важливу роль у формуванні адаптаційних можливостей підлітків, їхнього емоційного здоров'я та соціальної інтеграції.

Емоційна підтримка в сім'ї є ключовим фактором, що сприяє успішній соціальній адаптації підлітків. Відчуття підтримки та розуміння з боку батьків допомагає підліткам розвивати емоційну стабільність, підвищує їхню самооцінку та впевненість у собі. Підлітки, які отримують належну емоційну підтримку, легше долають соціальні виклики, встановлюють позитивні міжособистісні стосунки та успішніше інтегруються в соціальні групи.

Під час війни підлітки стають заручниками соціальної адаптації, напруги, емоційного та травматичного стресу. Батьки повинні допомогти їм у цьому, адже саме вони дають відчуття впевненості та спокою, і своєю поведінкою вони або зменшують, або збільшують силу стресу підлітка [1, с. 110–112].

Завдання батьків – допомогти дитині зрозуміти важливість вміння виражати емоції. Коли мова йде про емоції, підліток повинен розрізняти реакції і розуміти, що з ним відбувається, поводитися і діяти відповідно. Батьки повинні стежити за дитиною, адже депресія, пасивна поведінка, знижений настрій, відсутність мотивації, агресія, негативізм, порушення сну, втрата апетиту, самоушкодження – тривожні ознаки того, що підліток потребує допомоги.

Стиль виховання батьків значно впливає на формування соціальних навичок і поведінкових стратегій підлітків. Демократичний стиль виховання, який поєднує любов та дисципліну, сприяє розвитку автономії та відповідальності у підлітків.

Такий стиль виховання допомагає підліткам відчувати себе цінними та компетентними, що позитивно впливає на їхню соціальну адаптацію.

Авторитарний стиль виховання, який базується на строгому контролі та обмеженні свободи, може призводити до розвитку соціальних страхів, низької самооцінки та проблем у спілкуванні з однолітками.

Авторитетні батьки вимагають від дитини повної залежності і покори і не відчувають обов'язку пояснювати їй, що вона повинна, а що не повинна робити. Всі сфери життя суворо контролюються і не зовсім в хорошому стані. Часто з таких сімей забирають дітей, переривають спілкування з батьками. Діти авторитарних батьків часто підлаштовуються під стиль сім'ї і стають невпевненими в собі, менш самостійними.

Коли висока вимогливість і контроль поєднуються з локальним емоційним підходом до дитини, ситуація ускладнюється. Такий тип стосунків іноді називають «вихованням Попелюшки». Тут повна втрата контакту неминуча. Ще важча справа байдужих і жорстоких батьків. Діти в таких сім'ях рідко довіряють людям, мають проблеми зі спілкуванням і часто бувають жорстокими, хоча потребують великої любові [4].

Рівень конфліктності в родині має суттєвий вплив на соціальну адаптацію підлітків. Постійні конфлікти між батьками або між батьками і підлітками створюють несприятливий емоційний клімат у родині. Такий клімат характеризується підвищеним рівнем напруженості, ворожості та недовіри, що може призводити до формування негативних емоційних та поведінкових реакцій у підлітків.

Підлітки, які перебувають в умовах постійних конфліктів, часто відчувають емоційну невпевненість та тривожність, що може спричинити розвиток агресивної або відчуженої поведінки, коли підлітки намагаються або активно протидіяти ситуації, або, навпаки, уникати взаємодії з родиною та оточенням. Така поведінка знижує їхні адаптаційні можливості, оскільки підлітки втрачають навички конструктивного вирішення конфліктів і взаємодії з іншими людьми.

Високий рівень конфліктності в родині також може спричинити підвищений рівень стресу та емоційної нестабільності у підлітків. Стрес, спричинений постійними конфліктами, може мати різноманітні прояви: від фізичних симптомів (головний біль, порушення сну, втома) до психологічних (тривожність, депресія, низька самооцінка). Емоційна нестабільність у свою чергу ускладнює здатність підлітків до соціальної інтеграції, оскільки вони можуть виявляти труднощі у встановленні та підтримці позитивних міжособистісних стосунків, як з однолітками, так і з дорослими.

Крім того, підлітки, які зазнають впливу високого рівня конфліктності в родині, часто мають труднощі у розвитку емоційної саморегуляції та

управління стресом. Це може призводити до того, що вони стають більш вразливими до негативного впливу стресових ситуацій за межами родини, таких як проблеми в школі або конфлікти з однолітками. У таких випадках їхня здатність до ефективного вирішення соціальних проблем знижується, що може негативно вплинути на їхній академічний успіх та загальну якість життя.

Соціальний стан розвитку підлітка дуже залежить від сім'ї, взаємовідносин з батьками. Якщо ці взаємини враховують потреби і можливості підлітка, будуються на взаємоповазі та довірі, підліток легко долає труднощі у навчанні й комунікації, активно набуває соціального досвіду, стверджується в таких елементах соціуму, як шкільний клас, група ровесників та ін. Така дитина схильна до саморегуляції, самоконтролю. Вона знає, чого хоче та що її хвилює, може доносити свої прохання не через претензії, а формулювати їх екологічно. Щодо спілкування підлітка з дорослими, дитина підліткового віку намагається діяти та виглядати як дорослий, навіть наслідувати його, копіювати його права і можливості. Тому його розвиток супроводжується постійним рівнянням на дорослого, що може виражатися в наслідуванні. Саме в спільній діяльності, дозвіллі дорослий має реальні можливості впливати на становлення особистості дитини, її дорослішання. Тому для дорослого надзвичайно важливо зайняти вірну і адекватну позицію у відносинах з дитиною [3].

Соціально-економічний статус родини є важливим фактором, що впливає на соціальну адаптацію підлітків. Родини з високим соціально-економічним статусом зазвичай мають більше ресурсів для забезпечення якісної освіти, додаткових занять та культурного розвитку своїх дітей. Це створює сприятливі умови для гармонійного розвитку підлітків та їхньої успішної інтеграції в суспільство. Натомість, низький соціально-економічний статус часто обмежує доступ підлітків до освітніх та культурних ресурсів, що може ускладнювати процес їхньої соціальної адаптації [6].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що комплексний підхід до розуміння впливу сімейного

середовища на соціальну адаптацію підлітків включає врахування вищезазначених аспектів. Для забезпечення успішної соціальної адаптації підлітків важливо надавати їм належну емоційну підтримку, використовувати ефективні стилі виховання, знижувати рівень конфліктності в родині та забезпечувати адекватні соціально-економічні умови. Інтеграція зусиль батьків, педагогів, психологів та соціальних працівників може сприяти створенню сприятливих умов для гармонійного розвитку підлітків та їхньої успішної інтеграції у суспільство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання: наслідки насильства – від знуцань в сім'ї до політичного терору. Львів, 2022. С. 424.
2. Головатюк Т. А., Розова Т. М. Вплив психологічної підтримки від батьків для підлітків в умовах війни. *Освіта і наука – 2024: збірник наукових праць учасників звітно-наукової конференції студентів та аспірантів Факультету психології Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (9–11 квітня 2024 року, м. Київ)*. Київ, 2024. С. 51–53.
3. Дрозд О. В. Вплив сімейних взаємовідносин на розвиток демонстративної поведінки підлітків. URL: <https://salo.li/Ad83345> (дата звернення: 15.07.2024).
4. Парасей-Гочер А., Прозапас Є. Теоретичний аналіз впливу сім'ї на формування самооцінки дітей підліткового віку. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2023. № 16 (34). С. 535–545.
5. Філоненко Л. А. Попередження виникнення девіацій в особистісному розвитку підлітків відповідно до їх життєвої ситуації в умовах трансформації суспільства. *The 5th International scientific and practical conference "Science, innovations and education: problems and prospects" (December 8–10, 2021) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan*. 2021. С. 626–639.
6. Цодікова О. А., Гарбар К. Б., Бринцова С. С. Вплив сімейних факторів на становлення особистості підлітка. *The 10th International scientific and practical conference "Topical issues of the development of modern science" (June 4–6, 2020) Publishing House "ACCENT", Sofia, Bulgaria*. 2020. С. 786–792.